

TANULMÁNYOK

KUSTÁR ZOLTÁN

A bibliai héber nevek átírásának szabályai az új protestáns bibliafordításban (1975) és annak most készülő, revideált változatában

ZUSAMMENFASSUNG

Bei der Umschrift der hebräischen Namen müssen die Bibelübersetzer wichtige Grundsätze festlegen: 1) Nach welcher Umschrift sie die hebräischen Namen umschreiben, 2) ob sie den Empfehlungen der Rechtschreibungs-wörterbücher dabei folgen, 3) welche von den traditionellen Namensformen mit gräzisiertem/latinisiertem Ursprung sie als eingebürgert und schützend betrachten, und bei welchen sie zur hebräischen Form wechseln, 4) welchem Verfahren folgen, wenn nicht nur eine bekannte Persönlichkeit, sondern weitere biblischen Gestalten den gleichen Namen tragen 5) oder wenn ein Name mehrere Nebenformen besitzt, 6) wie sie die Namen, die aus mehreren Wörtern stehen, umschreiben – ob diese geographische 7) oder Personennamen sind, und 8) ob den etymologischen Moment der ätiologischen Erzählungen mit der Übersetzung des Namens oder mit Fußnote zur Geltung bringen. Der Aufsatz zeigt, wie die Mitarbeiter der ungarischen Neuen Protestantischen Bibelübersetzung (1975) in diesen und in einigen weiteren Detailfragen Stellung nahmen, und ob und wie ihr Verfahren bei der jetzigen Revision der Übersetzung bestätigt oder modifiziert wurde. Der Verfasser nimmt als Vorsitzender des alttestamentlichen Arbeitskomitees und als primärer Redaktor des Alten Testaments in der Revision teil.

A bibliai nevek átírása egy bibliafordítás során apró részfeladatnak tűnik, ráadásul olyan kérdésnek, amely filológiai alapon könnyen és világosan elvégezhető.¹

Ám ez valójában nem így van. Egyrészt az a tény, hogy maga a Szentírás az eredeti héber szövegben ugyanazokat a neveket, időnként ugyanazon személy esetében is eltérően írja, számtalan gyakorlati probléma elé állítja a bibliafordítót. A nevek adott helyen szereplő alakjának pontos, filológiai átírására törekedjen-e, megjelenítve ezzel a forrásszöveg stiláris egyenetlenségeit, vagy segítse a biblia-olvasót a bibliai szereplők azonosításában azzal, hogy azonos személyek nevét mindig ugyanúgy írja át – az eredeti nyelvben használt formától függetlenül? A korábbi, nagyhatású bibliafordítások névalakjait, ha azok meghonosodtak a magyar nyelvben, görög/latin eredetük ellenére is őrizze-e meg, vagy mozduljon el az eredeti héber kiejtéshez (jobban) igazodó, fonetikai átírás felé? Fontos tisztázni azt is: ezt a bibliai nevek mely csoportjánál lehet, és melyeknél nem érdemes megtenni. De ha egy név kapcsán a fonetikai átírás mellett döntött is, mérlegelni kell, hogy mennyire „domesztikálja” az adott nyelvi közegbe, azaz hol és mennyiben jeleníti

¹ Nyilván ezzel függ össze, hogy a bibliafordítás elvi és gyakorlati kérdéseibe bevezető művek nem térnek ki erre a kérdésre, lásd pl. NIDA–TABER: *Theory and Practice*; NIDA: *Egyik nyelvről a másikra*; TÓTH: *Bibliafordítás – Bibliamagyarázat*.

meg a magyar fül számára hol erősebben, hol gyengébben érzékelhető idegen hangzását, illetve hol és mennyiben tompítja azokat.

Másrészt a bibliai nevek átírásában mutatkozó eltérések a felekezetek eltérő bibliafordításainak legszembetűnőbb sajátosságai, és így az anyaszentegyház megosztottságának egyik legnyilvánvalóbb jelei. Korántsem lényegtelen tehát, hogy ezek az átírások milyen elvek alapján történnek: az alkalmazott eljárás a felekezeti megosztottságot konzerválja-e, vagy – legalább fokozatosan, előbb a kevésbé gyakori és ismert nevek esetében – a kiegyenlítődesre törekszik.²

Minden bibliafordításnak és revízióknak tisztázni kell tehát a bibliai nevek átírásával kapcsolatos elveit – igazodva az adott nyelvben már meglévő hagyományokhoz, a már említett felekezeti, illetve ökumenikus szempontokhoz, revízió esetében pedig az adott bibliafordítás korábbi kiadásaiban megjelenített elvekhez is.

Az 1975-ben kiadott új protestáns bibliafordítás elkészítése során a Szöveggondozó Bizottság a személy- és helynevek átírása kapcsán kezdettől fogva azt az elvet követte, hogy „a tulajdonneveket, ha azok közismertek, a magyar kiejtésnek [értsd: a Károli-Biblia átírásának] megfelelően írja, ellenkező esetben azonban a héber leírás szerint.”³ Sokáig húzódozó belső viták után a Bizottság 1971-ben, egy ökumenikus szimpózium során, nemzetközi bibliafordítói tekintélyek bevonásával rögzítette a fordítás elveit. Az ekkor elfogadott dokumentum („ajánlás”) a bibliai nevek átírása kapcsán is utal a korábbi vitákra, majd leszögezi: A fordítók „a fonetikus átírást követve igyekezzenek a nevekből minél többet a már meghonosodott formában megőrizni, az átírt formáknál pedig, amennyiben különleges akadálya nincsen, mindig a rövidebbet, azaz a hozzánk közelebb állót kövessék (ne Cidkijáhut, hanem Cidkijá-t mondjanak, ahogy egyes zsidó fordítások is teszik).”⁴ A folytatásban majd látni fogjuk, hogy az új protestáns bibliafordítás (a továbbiakban: ÚF) a Károli-Biblia névátírásait az esetek jelentős részében valóban megőrizte, ám a kevésbé ismert és ritkán előforduló nevek esetében komoly lépéseket tett az eredeti héber formák kiejtés szerinti, fonetikus átírása felé.

Az ÚF 1990-es, első revíziója az ószövetségi nevek átírását lényegében nem érintette, hiszen ennek során csupán 8 személy-, illetve népnév írásmódja változott, az 1090 módosított ószövetségi versből összesen tizenháromban.⁵

2 Lásd német nyelvterületen a loccumi kolostorban, 1967-ben kidolgozott ökumenikus átírási elveket, majd az 1971-ben megjelent Loccumer Richtlinien nevű dokumentumot, amelyben a német katolikus és evangélikus egyház ezen elvek mentén rögzítette a bibliai nevek egységes névalakját. A vállalkozás célja kezdettől fogva egy német ökumenikus bibliafordítás előkészítése volt, ami Einheitsübersetzung néven végül meg is valósult (1980). Jegyezzük meg: az itt elfogadott névalakokat végül a revidált Luther-Biblia is átvette! (Lásd *Loccumer Richtlinien*, 7k.) Egy közös, katolikus–protestáns bibliafordítás ötlete már hazánkban is felvetődött, ám a vállalkozás egyelőre mindkét fél számára reménytelennek tűnik – éppen a bibliai nevek egységesítésének nehézségei miatt.

3 Lásd TÓTH: Mózes első könyve, 22.

4 Lásd KÜRT: Ökumenikus tanácskozás, 15.

5 Ehhez lásd KUSTÁR: Az újfordítású Biblia (1975) revíziója (1990), 236. l. 7 és 8, valamint KUSTÁR: Újfordítású Biblia és revidált változatának (1990) viszonya, 219. adatainak egybevetését.

A Magyar Bibliatársulat Alapítvány 2005. december 6-ai közgyűlésén határozta el, hogy az 1975-ös bibliafordítást újabb revíziónak veti alá. Az átdolgozás előmunkálatai 2006-ban kezdődtek el, a szöveggondozó munka 2009 őszével indult, a revízió lezárása pedig 2012 végére – 2013 tavaszára várható.⁶

A bibliai nevek kérdésével a Szöveggondozó Bizottság először 2010. április 12-én, a Num–Deut könyvek kapcsán foglalkozott részletesen. A 2011. március 11-ei ülésén a bizottság az ószövetségi nevek esetében elfogadta a fonetikus átírás előnyben részesítésének elvét a Károli-Biblia görögös/latinus/meghonosodott névalakjaival szemben, kimondva, hogy „a tulajdonnevek átírásánál az Ószövetségben a fonetikus átírást alkalmazzuk...”⁷ A kérdés a későbbiekben is szinte valamennyi ülésen előkerült, s végül a bizottság, ennek az alapelvnek az érintetlenül hagyása mellett, 2012. január 26-án foglalta rendszerbe addigi döntéseit, illetve tisztázott számos, további részletet.

Jelen tanulmányban azt szeretném bemutatni, hogy az ÚF a fent idézett elvek mellett milyen konkrét szabályokat követett a bibliai héber nevek átírásában, s hogy e fordítás jelenlegi revíziója (a továbbiakban: revÚF) során az adott szabály módosítása vagy éppen következetesebb alkalmazása a bibliai szövegben milyen módosításokat eredményez majd. Előzetesen annyit leszögezhetünk: A mostani revízió nagyságrendekkel nagyobb változást eredményez majd a szövegben, mint az 1990-es,⁸ s ezzel arányban a bibliai nevek átírásában is jelentős változások várhatók.

1. Az ÚF alapvetően kiejtés szerint, pontosan írja át a meghonosodott formával nem rendelkező ószövetségi neveket – természetesen egy egyszerűsített, a magyar ábécé betűkészletével gazdálkodó átírást alkalmazva

1.1. A mássalhangzók átírása

Az ÚF a mássalhangzók átírásában az alábbi kulcsot követi:

א	–	א	z	מ	m	צ	c
ב/ב	b	ח	h	נ	n	ק	k
ג/ג	g	ט	t	ס	sz	ר	r
ד/ד	d	י	j	ע	–	ש	s
ה	h	כ/כ	k	פ	f	ש	sz
ו	v	ל	l	פ	p	ת/ת	t

6 A revízió előzményeihez és menetéhez lásd PECSUK: Új fordítású Biblia, 72–81; KUSTÁR: Új protestáns bibliafordítás, 138–140.

7 Lásd *Elvi dokumentum. Eseti és elvi döntések*, 18. bekezdés. Publikálatlan kézirat.

8 Ehhez lásd KUSTÁR: Új protestáns bibliafordítás, 140–141.

Az ÚF tehát a néma \aleph és \beth hangokat,⁹ valamint a *mater lectionis*okat nem írja át, nem tesz különbséget az azonos vagy hasonló kiejtésű mássalhangzók, úgymint a η és a η (h), a τ és a τ (t), a κ és a κ (k) valamint a σ és a σ (sz) átírása között. Szintén nem jelöli a *begadkefat* betűkben a *dáges lene* meglétét vagy hiányát, kivéve természetesen a ϕ (p) és a ϕ (f) betűk esetében. Az ÚF a kettőzött mássalhangzót (*dáges forte*)¹⁰ a megfelelő hangértékű betű megkettőzésével jeleníti meg.¹¹

A mássalhangzóknak ettől az átírásától az ÚF csak a *jód* esetében tér el lényegesen, amennyiben azt – bizonyos nyelvtani formák esetében, alapvetően a Károli-Bibliát követve – nem írja át, holott a héber olvasás szabályai szerint azt ki kellene ejteni. Ez különösen gyakran megtörténik a héber *-im* végződés előtt, illetve a dualis *-ajim* végződés belsejében, holott ugyanezekben a helyzetekben, más, ritkább nevek esetében a *jódot* maga az ÚF is átírta *j*-nek, lásd pl. Miszrefót-Májim, Haróset-Gójim, Parvajim – hol egyezőleg, hol szemben a Károli-Biblia 1908-as revideált változatával.¹²

A revízió ezt az átírási következetlenséget igyekszik kiiktatni, amennyiben a kijelölt *j* hangot a magyar névalakokban is megjeleníteni. Így lesz például Ain helyesen Ajin, Almón-Diblátaim helyesen Almón-Diblátajim, Cebóim helyesen Cebójim, Én-Eglaim helyesen Én-Eglajim, Hórónaim helyesen Hórónajim, Gittaim helyesen Gittajim, Góim helyesen Gójim (így maga az ÚF is egyszer: Józs 12,23), Karnaim helyesen Karnajim, Kirjátaim helyesen Kirjátajim, Lais helyesen Lajis, Mahanaim helyesen Mahanajim, Merátaim helyesen Merátajim, Micraim helyesen Micrajim stb.¹³ A revíziót itt ugyan alapvetően a filológiai következetesség vezérli, ám az sem lényegtelen szempont, hogy a *jód* átírása, igaz, koránt sem olyan következetesen, mint ahogy azt majd a revízió teszi, már a legújabb magyar katolikus bibliafordításokban is megjelent.¹⁴

1.2. A magánhangzók

A magánhangzókat az ÚF szintén fonetikusán írja át, az alábbi kulcs szerint:

patach és *chatéf patach*: a // *qámeç*: á // *qámeç chatúf* és *chatéf qámeç*: o // *hólem* és *hólem magnum*: ó // *qibbúc*: u // *súreq*: ú // *szegól*, *szegól gádól* és *chatéf szegól*: e // *céré* és *céré gádól*: é // *híreq*: i // *híreq gádól*: í, // *swá mobile*: e.

A magánhangzók átírása során az ÚF tehát nem tesz különbséget a teljes magánhangzó és az annak megfelelő ún. fél-magánhangzó (*chatéf*-hangzó), a *plena* és a *defectiva* írásmód között, és bár a hosszú és rövid magánhangzókat alapvetően

9 Kivétel: Az ósemit *gajin* megfelelőjeként néhány, a Septuagintából származó bevett név átírása esetén az *ajin* átírásaként *g* szerepel, lásd pl. Gomora vagy Gáza.

10 Ebben a tanulmányban az idézett héber szavakat, illetve nyelvtani szakkifejezéseket egy erősen leegyszerűsített fonetikus átírásban közöljük.

11 Az utóbbi szabály kapcsán talán csak egyszerű nyomdahiba, hogy az ÚF a Jóséb-Bassebet névben a megkettőzött *sín* betűt (a Károli-Bibliával szemben is) egy *s*-sel adja vissza, vagy lásd az Uzzén nevet helytelenül Uzénnek írva az 1Krn 7,24-ben.

12 A folytatásban a Károli-Biblia alatt mindig ezt, az 1908-ban megjelentetett változatot értjük.

13 Ehhez lásd KUSTÁR: Új protestáns bibliafordítás, 141–142.

14 Lásd a Rózsa Huba gondozásában megjelent 2005-ös, valamint a Neovulgáta alapján készült 1997-es bibliafordítást (ez utóbbinak ötödik kiadása: 2006). A különböző bibliák névátírásainak egybevetéséhez kiváló segédeszköz a Siska Ágota által szerkesztett *Bibliai névtár*, lásd a fenti példákat ott.

az átírásban is megkülönbözteti (*o-ó, u-ú, i-í*), a magyar nyelv hangzókészletére való tekintettel a hosszú és rövid *e*, vagy a hosszú és rövid *é* között nem differenciál. A néma *swá*-t az ÚF nem írja át.¹⁵

Az ÚF három területen tér el a magánhangzók átírásának ezektől a szabályaitól – gyakran, de korántsem következetesen:

1.2.1. A szóvégi *qámecet* a Károli-Biblia alapvetően *a*-nak írta át. Az ÚF esetenként, főleg a ritkább és kevésbé ismert nevek esetében már szakított ezzel a hagyománnyal, és az eredeti hébernek megfelelően a magánhangzót *á*-val adta vissza, lásd pl. Adádá, Dúmá, Elisá, Hormá, Kíná, Masszá, Orpá, Tóla.¹⁶ Ám főleg az ismerőbb nevek esetében az ÚF megőrizte a Károli-Biblia írásmódját, lásd pl. Elisáma, Elkána, Tirca, Hakila, Makkéda. Számos példát találunk arra is, hogy ugyanazt a nevet az ÚF más-más bibliai könyvben, ám néha akár egyazon könyvön belül is hol így, hol úgy adja vissza. Így például Bét-Tógarma az Ez 38,6-ban, de Bét-Tógarmá a Gen 10,3 és a 1Krón 1,6-ban, Bocra az Ám 1,12-ben, de Bocrá a Jer 49,13-ban, Cerúja a 2Sám 16,10-ban, de Cerújá mindenütt máshol a könyvben, Géra áll a 2Sám 16,5-ben, de Géra a 19,17-ben, Médeba áll az Ézs 15,2-ben, de Médebá az 1Krón 19,7-ben, Piszga a Num-ben, de Piszgá a Deut–Józs könyvekben, Rabba az Ám 1,14; Ez 25,5-ben, de Rabbá a Józs 15,60; 2Sám 12,24.26kk; Jer 49,2k-ben.

1.2.2. Ugyanígy került a Károli-Biblia a *híreq gádól* átírása során a hosszú *í*-t: gyakran a szó belsejében is, de még inkább a szavak végén. Az ÚF itt is elmozdult a kiejtés szerinti átírás felé – ám ezt ismét csak meglehetősen következetlenül teszi.

Szó belsejében az ÚF számos név esetében már hosszú *í*-t kínál, lásd Abídá, Abímáél, Abímelek, Adummím, Akrabbím, Avít, Bókím, Elifáz, Ijjím, Keszíl, Kezíb, Kittím, Magdíél, Ródáním, Silhím stb., ám a hosszú *í*-t – a Károli-Biblia névátírásait megőrizve – alapvetően mégis kerüli. Több százra tehető azoknak a neveknek a száma, amelyekben az eredeti héber kiejtése alapján, hasonló helyzetekben, szintén hosszú *í*-nek kellene szerepelnie, lásd például Ákis, Eliáb, Elisámá, Ahiezer, Gamliél, Pagiél stb.

További átírási következetlensége az ÚF-nak az, hogy ugyanabban a helyzetben, illetve összetett nevek azonos szóeleménél is az eredeti héber írásmódtól függetlenül hol hosszú *í*-t, hol rövid *i*-t kínál. Így például rövid az *i* az Eliáb, Elisámá nevekben, viszont hosszú az Elifáz névben, holott mindhárom név elején ugyanaz a theofor elem áll. Ugyanígy az Ammiél, Ammihúd, Ammisaddaj és az Ammizábád nevekben az ÚF a *híreq gádólt* rövid *i*-vel adja vissza, ezzel szemben, helyesen,

¹⁵ Kivéve a Septuagintát követve (*ajin* előtt) néhány bevett névben, ahol az átírása *e*, lásd pl. Gedeon, Gibea, Gileád, Eleázár, Simeí, Simeon stb. Ám hogy a Gideóni, Kileáb vagy a Simeát név (ma még) szintén bevett névnek tekinthető-e, és ezért indokolt-e a néma *swá* megjelenítése, erősen kérdéses – a német bibliafordításokban legalábbis ezeknél a neveknél a *swá* nem kerül átírásra. Helytelen a 2Sám 21,19-ben a Jaaré- névelem átírás is, mivel az *ajin* alatt néma *swá* áll, így a Zürcher-Bibel is (Jare-).

¹⁶ További példák: Havilá, Hácór-Hadattá, Jimná, Jisvá, Libná, Madmanná, Mismá, Móládá, Puvvá, Ramá, Sélá, Szabtá, Szaktebá, Szansanná, Szebá, Tarsisá, Tógarmá. Itt és a folytatásban az adott nevek előfordulásának helyeit – helytakarékosság okán – csak a szükségesnek ítélt esetekben adjuk meg, hiszen azok az Interneten elérhető online bibliakiadásokban (erre a célra az ÚF esetében a Magyar Bibliatársulat Alapítvány honlapját ajánljuk: <http://www.parokia.hu/ujkiadas/>), vagy a *Bibliai Névtárban* könnyen kikereshetőek.

hosszú *í*-vel írja pl. (ha nem is mindenütt) az Amminádáb nevet. Hosszú az *í* az Abíezer, Abíhú, Abímáél, Abímelek vagy Abinóam nevek esetében, viszont rövid az Abidám, Abiél, Abigail, Abiháil, Abijjá, Abinádób, Abirám vagy Abisaj esetén. Még ugyanannak a névnek az átírásában is (néha bibliai könyvenként) ingadozik az átírás, ugyanazon bibliai szereplő esetében is, lásd például az Abidám / Abídám, Abímáél / Abimáél, Abírám / Abirám, Amminádáb / Amminádáb, az Élim / Élím, Jáir / Jáír, Selómit / Selómít, Szin-puszta / Szín-puszta, Szidón / Szídón, Úri / Úrí átírások ingadozását.¹⁷

Szó végén az ÚF a hosszú *í*-t jóval következetesebben kerüli, lásd például az alábbi neveket: Gaddi, Gemalli, Hóri, Jisi, Karmi, Libni, Máki, Merári, Nahbi, Omri, Palti, Szúsi, Zimri stb. Ebben az ÚF ismét csak a Károli-Biblia megoldását követi. Ám a nemzetséglisák alig ismert nevei esetében az ÚF már nem idegenkedik attól, hogy a héber kiejtésnek megfelelően hosszú *í*-t írjon, lásd pl. Cefí, Éhí, Gúni, Jisi, Jisví, Karmí, Sefí vagy Simrí.

1.2.3. Tudatosan eltért az ÚF a magánhangzók fonetikai átírásától ott, ahol az átírt név a magyar fül számára komikusan vagy illetlenül hangzana. Ez az elv állhat például a Károli-Bibliából átvett Pérec névalak mögött, ami az eredeti héber alapján helyesen Perc lenne. Tegyük hozzá: az összetett Rimmón-Perc névben már maga az ÚF is a Perc formát kínálja, s a modern héberben is használt keresztnév (lásd pl. Simon Perc) ma már nem mosolyogtat meg senkit. Hogy miért lett a *szar-szekím* név átírása az ÚF-ban Szár-szekím, azt hiszem, nem kell részletezni – bár a Károli-Biblia Sársekím átírásához képest az *sz* hangok megjelenítése így is közeledést jelent az eredeti héberhez.

Az 1.2.1–2. pontban tárgyalt esetekben az ÚF megtette az első lépéseket annak érdekében, hogy a Károli-Biblia által teremtett hagyománytól elszakadjunk, és a bibliai nevek átírását az eredeti héber kiejtéshez igazítsuk. A Bibliai névtár tanúsága szerint az ÚF 1975-ben a magyar bibliafordítások között ebben úttörő szerepet vállalt magára.¹⁸ A mostani revízió ezen a megkezdett úton halad majd – jóval következetesebben – tovább.

A 1.2.3. pont alá besorolható esetekben a revízió munkatársai esetileg mérlelelik, hogy az átírási szempontból következtelen formát megőrizték-e, vagy sem: a fent említett két példa közül a Szöveggondozó Bizottság a Szár-szekím formát nem változtatta meg, és az elsődleges szerkesztő javaslatát elutasítva a Pérec alakot is megőrizte.

¹⁷ Ez a következetlenség az *ú* esetében is gyakran megfigyelhető, lásd pl. Haszufá az Ezsd 2,43-ban, de helyesen, a *súreqnek* megfelelően Haszufá a parallel Neh 7,46-ban. Úgy tűnik tehát, hogy Tóth Kálmán ide vonatkozó kritikai megjegyzése csak részben érte el a célját, lásd Tóth: Készülő Ószövetség-fordítás, 349.

¹⁸ Lásd a *Bibliai névtár* adott szócikkeit.

2. Az ÚF a bibliai nevek átírásában a magyar helyesírási szótárak ajánlásaira nincsen tekintettel

A korrekt filológiai átírásnak az ÚF – a bevett nevek esetében is – elsőbbséget biztosít a magyar helyesírási szótárakban szereplő névalakkal szemben. Teheti ezt azért, mert a helyesírási szótárak készítői általában a Károli- (és a Káldi-) Biblia névalakjait rögzítették – mindig az aktuális revideált / javított kiadásnak megfelelően. Valójában tehát a magyar helyesírás gyakran egy korábbi, egyházi eredetű, filológiailag idejétmúlt átírást / névalakot konzervál – amihez az egyházi bibliafordításoknak, mint amik ezen a téren alakítják, nem pedig követik a helyesírást, nem szükséges alkalmazkodniuk.¹⁹

Így például az ÚF a Nóé vagy a Jákób névalakot használja a helyesírási szótárakban szereplő, a Károli-Bibliából átvett Noé és Jákob formákkal szemben,²⁰ vagy használja a Móáb / móábi formát a szótárakban ajánlott moábi helyett.²¹

Kétségtelenül vannak esetek, ahol a helyesírási szótárak a filológiailag korrektebb átírást jelentik meg. Ilyen például Sodoma neve, aminek a kiejtése helyesen valóban Szodoma lenne²² – ám a Sodoma formát az ÚF a Károli-Biblia alapján bevett formának tekinti.²³

3. Az ÚF az eredeti héber név kiejtésétől függetlenül, a Károli-Bibliából származó, (és gyakran a magyar köznyelvben is) meghonosodott formájukban írja át a legismertebb és leggyakoribb, ún. „bevett” bibliai neveket

Károli Gáspár és munkatársai fordításának hagyatékaként a magyar protestáns szóhasználatban a legismertebb bibliai neveknek kialakult és rögzült egy bevett, magyarosodott formája, ami gyakran a magyar köznyelvbe és a szépirodalomba is átkerült.²⁴ Ezek a formák zömében a latin Vulgataból kerültek át a nyelvünkbe, a Vulgata pedig az esetek jó részében a Septuaginta görögösített névalakjait vette át, hol kisebb, hol nagyobb átalakításokkal.²⁵

A bevett nevek köréről természetesen lehet, és kell is vitatkozni, újra és újra feltéve a kérdést, melyik nevek esetében indokolt megőrizni a bevett formát – de az, hogy bevett nevek az egyházi használatra szánt Bibliákban szükség van, nem

¹⁹ Lásd hasonló értelemben az egyházi szaknyelv terén a római katolikus egyház álláspontját: *Útmutató egyházi kifejezések helyesírásához*, 7k.

²⁰ Bár tegyük hozzá: a Károli-Bibliának már az 1908-as kiadása is a hosszú ó-val írt Jákób formát kínálja.

²¹ Lásd pl. LACZKÓ–MÁRTONI: *Helyesírás*, 861.862.1072; NAGY–SZABÓ: *Helyesírási szabályzat és szótár*, 307.411.

²² LACZKÓ–MÁRTONI: *Helyesírás*, 1332; NAGY–SZABÓ: *Helyesírási szabályzat és szótár*, 504.

²³ A kérdéshez lásd majd még lentebb.

²⁴ Izgalmas és fontos kérdés lenne tisztázni, hogy a bibliai nevek átírásában Károli Gáspár és munkatársai mennyiben követték az előtűk már megjelent magyar bibliafordításokat, mindenekelőtt a csaknem teljes Heltai-Bibliát, illetve az előszóban Károli által megemlített másik fordító, Méliusz Juhász Péter munkáit. Nagyon is elképzelhető, hogy számos név esetében Károli már rögzült névátírásokat/kiejtési szokásokat követ, vagy legalábbis azokon is orientálódik. Terjedelmi okokból azonban itt erre, valamint a Károli-Biblia első kiadásának névátírási szabályaira nem tudunk kitérni.

²⁵ A Septuaginta és a Vulgata névátírásaihoz lásd KRASOVEC: *Transformation*.

lehet kérdéses. Magától értetődő, hogy Jézus, Mária, Mózes vagy Mihály (arkangyal) nevét nem lehet és nem is célszerű megváltoztatni,²⁶ mint ahogy a földrajzi nevek esetében sem célszerű a görög eredetű Tíruszról áttérni a héber Cór formára, vagy a Damaszkusz meghonosodott formát sem lenne célszerű a héber alapján Dammeszek-re módosítani.

Mint fentebb már láttuk, az ÚF készítői 1971-ben azt az elvet fogadták el, hogy minden kérdéses esetben a bevett formának biztosítanak elsőbbséget – így ebben a bibliafordításban a bevett nevek köre meglehetősen tág maradt.²⁷

A jelenlegi revízió sem mondott le a bevett nevek használatáról. Így maradt például Mózes utódja továbbra is Józsué, és nem változott a neve Jehósúa-ra, őrizte meg a fordítás Jákób egyik fia esetében a József nevet, és nem változtatta azt József-re, vagy maradt a próféták közül Jesaja továbbra is Ézsaiás, Haggaj Haggeus, Zekarja pedig Zakariás.

A Szöveggondozó Bizottság ugyanakkor határozatban kötelezte el magát amellett, hogy a bevett nevek körét fölülvizsgálja, törekedve arra, hogy minél több név esetében közelítse a magyar formát a héber név kiejtés szerinti átírásához, különösen akkor,

- ha az adott nevet viselő bibliai személy nem tartozik (ma már) az általánosan ismert bibliai szereplők közé,
- az adott névnek nincs a magyar utónév-szótárban meghonosodott formája,
- ha a fontos nemzetközi referencia-fordítások vagy a magyar nyelvű katolikus bibliakiadások ezt támogatják.

Ennek keretében a Szöveggondozó Bizottság a teljes újszövetségi névlistát áttekintette, egyenként határozva az adott forma megőrzéséről vagy módosításáról. Az Ószövetség esetében a bizottság nem ezt az eljárást követte, hanem az átírás általános szabályait fogadta el, illetve az elsődleges szerkesztő előterjesztése alapján döntött bizonyos nevek esetében a „bevett” jelleg megőrzése vagy elvetése mellett.

Így a Szöveggondozó Bizottság az írásbeli előterjesztéssel szemben megerősítette az alábbi nevek „bevett” státuszát, azaz annak átírásán nem változtatott:

ABSOLON: a héber alapján a helyes átírás Absalom lenne, így még a Septuaginta és a Vulgata is, de így napjainkban a Zürcher-Bibel (a továbbiakban: ZB) és a Luther-Bibel is (a továbbiakban: LB), de a Neovulgata alapján készült magyar katolikus bibliafordítás (1997, a továbbiakban: NVF) is a maga Absalom átírásával lényegesen közelebb áll a héber kiejtéshez. Az ÚF-ban használt forma nyelvünkben Károli Gáspárra vezethető vissza.

BALTAZÁR (= Dániel, vö. Dán 1,7): A név átírása a héber alapján *Bélsaccar* volna, ami Bélsaccar király nevének egyik változata, számos héber kézirat a nevet

²⁶ Mindenesetre meglepő, hogy az ÚF-ban az arkangyal neve csak az Újszövetségben Mihály (Júd 9; Jel 12,7), ezzel szemben a Dán 10,13kk-ben a név a héber kiejtés szerint mint Míkáél szerepel. A revízió ezt a diszkrpanciát orvosolni fogja.

²⁷ Lásd ismét KÜRT: Ökumenikus tanácskozás, 15. A fordítói munka során természetesen jelentkeztek olyan vélemények is, amelyek a bevett nevek visszaszorításában jóval radikálisabb változásokat követeltek volna, lásd pl. Soós: Krónikák, 530.

- így is hozza. Tehát vagy Dániel esetében is Bélsaccar-nak kellene állnia az ÚF szövegében (vö. Dán 5,1), vagy Bélsaccar-nak, lásd így a ZB és a LB is. A NVF ugyan Dániel esetében szintén a bevett Baltazár névalakot hozza, ám ez a fordítás önmagához következetesen Bélsaccar király nevét is Baltazár-nak írja át. A Baltazár forma a Vulgatára, illetve Károli Gáspárra megy vissza.
- BETSABÉ:** a héber alapján a név kiejtése valójában Batseba lenne, így a ZB és a LB, de a magyar NVF is. A Betsabé forma a Vulgatára, illetve Károli Gáspárra megy vissza.
- SAREPTA:** a héber alapján a név valójában így hangozna: Cérefat, lásd a ZB-t (Zarefat) vagy a LB-t (Zarpat). A maga Szárefta átírásával a NVF is közelebb áll az eredeti héber kiejtéshez, mint az ÚF, egy kompromisszumos átírás itt – az utóbbiban egy magánhangzót megváltoztatva – a Szarefta lehetne. A Sarepta forma a Károli-Bibliában a Vulgata átírására megy vissza, amit a kor magyar *s*-ező latin kiejtésének megfelelően az eredeti latinnal szemben *s*-sel írtak és ejtettek ki.
- SODOMA:** a héberben a szókezdő mássalhangzó egy *számek*, tehát a kiejtés helyesen Szodoma lenne. Így (a Káldi-Bibliával szemben) a NVF, de a nyelvünkben meghonosodott „szodómia” stb. kifejezések is. A Sodoma átírás, akár a Sarepta név esetében, a Vulgata írásmódjára és az *s*-ező magyar latin kiejtésre megy vissza.
- ÚRIÁS:** a héber alapján Úrijjá lenne a név kiejtése, így a ZB is – igaz, a latin közvetítésével előállt *-ás* végződésű forma szerepel a LB-ben és a NVF-ban is. Az Urias forma a Vulgatára, illetve nyelvünkben Károli Gáspárra megy vissza.

A fenti esetekkel szemben a Szöveggondozó Bizottság nem tekintette bevett névnek az alábbi bibliai neveket, és ezért átírásukat az előterjesztésnek megfelelően a héber eredetihez igazította:

- Abigail → Abígajil: a héberben egyrészt az első *híreq* hosszú, másrészt a *jód* kiejtendő, ezért az átírásban is pótlásra kerül. A *j*-t hozza a ZB és a LB is.
- Ahitófel → Ahítófel: az *í* a héberben hosszú.
- Boáz → Bóáz: a héberben a név hosszú *ó*-val szerepel, tehát helyesebb a Bóáz forma, így maga az ÚF is a 2Krón 3,17 és a Lk 3,32-ben (illetve Bóáz-ként hozza a nevet az IKir 7,21-ben).
- Elkána → Elkáná, mivel a szó végén *qámecc* áll.
- Garizim → Garizím, mivel a héberben a második *í* hosszú.
- Lákis → Lákis: az *í* a héberben itt is hosszú.
- Siló → Síló: a héberben a *híreq gádól mater lectionisa* nem mindig szerepel, ám a teljes, *plena* írással írt formák mutatják, hogy valójában a szóban hosszú a *híreq*. Síló szerepel a NVF-ban is. A módosítás a siló köznévvél való egybecsengés megszüntetése miatt is üdvözlendő.

A bevett nevek terén fontos lenne a további előrelépés: ezek számának a csökkentése és a nevek magyar formáinak a héber eredetihez közelítése lehet az alapja az ökumenikus névhasználatnak, és így egy jövőbeli, ökumenikus magyar bibliafordításnak.

4. Amennyiben ugyanazt a héber nevet egy ismert bibliai személy és más bibliai szereplő is viseli, az ÚF az előbbi esetében a bevett formát, az utóbbinál viszont a fonetikusán átírt formát kínálja

Így például a próféta esetében a magyar nyelvben meghonosodott Jeremiás forma áll, míg kevésbé ismert névrokonai esetében a héber kiejtésnek megfelelő Jirmejá / Jirmejáhu alak szerepel (2Kir 23,31; 24,18; 1Krón 5,24 stb.). Ugyanígy jár el az ÚF Ézsaiás próféta esetében is, ahol az azonos nevű bibliai szereplők nevét mint Jesajá / Jesajáhu írja át (1Krón 3,21; 25,3; Ezsd 8,7). Az ÚF-ban a próféta neve Zofóniás, de mások esetében ugyanennek a névnek az átírása Cefanjá (2Kir 25,18). Józsué a hadvezér, Mózes utódja, de mindenki más esetében ugyanaz a *jehósúa* név vagy Jósua, vagy Jehósúa. Ábrahám és Hágár fia Izmael, míg mások esetében e név átírása Jismáél (2Kir 25,23.25). Jábín hadseregarancsnokát az ÚF-ban Siserának hívják (Bír 4), de az Ezsd 2,53-ban szereplő névrokona a héber átírásnak (majdnem) megfelelően mint Szyszerá szerepel. Júda egyik királya (2Kir) az ÚF-ban Jósiás, de egy másik bibliai szereplő esetében az azonos héber név mint Jósijá szerepel (Zak 6,10), s végül Mikeás az írópróféta, de az 1Kir 22-ből ismert másik próféta neve az ÚF-ban a héber kiejtés szerinti átírásban mint Míkájéhu szerepel.

Ezt az elvet a folyamatban lévő revízió sem bírálja felül, sőt, ahol szükséges, igyekszik a bevett névalakok visszaszorításával még következetesebben alkalmazni azt. Így pl. az 1Krón 3,23-ban nem az Ezékiás bevett formának kellene állnia, hiszen ott nem Júda királyáról van szó: tehát ott – a Neh 7,21-hez és 10,18-hoz hasonlóan – a revÚF-ban a Hizkijjá forma jelenik majd meg.

5. Amennyiben ugyanannak a bibliai névnek több, egyenértékű változata is létezik, az ÚF

- az eltérő formák váltakozására ugyanazon bibliai szereplő esetében nincsen tekintettel,
- az eltérő formákat esetenként az azonos nevű bibliai szereplők megkülönböztetésére használja

A bibliai héber neveknek gyakran eltérő változatai léteznek: az ÚF ezekben az esetekben a kisebbségi formára nincs tekintettel, és az adott nevet mindig a gyakoribb, megszokottabb formában adja vissza.²⁸

²⁸ Másképp pl. a ZB, ami mindig az ott szereplő héber névalakot írja át, a névegyezésekre pedig a ritkább formák mellett lábjegyzetben hívja fel a figyelmet.

Így például az ÚF-ban Bábel királya végig Nebukadneccar, holott a Jer 21,2–27,5; 29,21-ben és Ezékiel könyvében a névnek végig egy ritkább héber formája, Nebukad~~r~~eccar szerepel. Jedútún esetében a héber szöveg egy helyen, az 1Krn 16,38-ban (a *ketíb* alakban is) a *jedútún* formát kínálja, ám az ÚF itt is a megszokott, többségi forma átírásaként Jedútúnt hoz.²⁹ Az *abnér* név esetében a héberben egy helyen, az 1Sám 14,50-ben a régiesebb (*status constuctus* végződéssel írt) *abínér* forma szerepel, ám az ÚF itt is – lévén ugyanarról a személyről szó – a rövid *Abnér* alakot hozza, ahogy az *abnér* átírásaként mindjárt a következő versben. Az 1Kir 11,14.19kk-ben a Hadad név alak szerepel, ami az 1Kir 11,17-ben a héber szöveg *adad*-nak ír a nevet: az ÚF ezen a helyen is a többségi Hadad átírásban közli.

A bibliai héber neveknek gyakran létezik hosszabb és rövidebb változata is. Különösen gyakori ez a theofor nevek esetében, ahol a theofor elem hosszabb vagy rövidebb formája gyakran ugyanazon bibliai szereplő esetében is váltakozik. A *-já* végződés például a személynevek végén a hosszabb *-jáhú* névelem variációja, s bár nyelvtörténetileg a hosszabb formát illeti meg az elsőbbség,³⁰ a két formát a bibliai héber egyazon személy esetében is szabadon variálja – akár néhány bibliai versen belül is.³¹ Hasonló a helyzet a *jehó*- előtagú személynevek esetében, ahol a theofor névelemnek a rövidebb *jó*- formája is szerepelhet, akár ugyanazon bibliai szereplő esetében is.³²

Az ÚF névátírásainak fontos szabálya (lenne) az, hogy a magyar fordítás egyazon személy esetében az eltérő formákat mindig ugyanazzal a magyar névalakkal adja vissza, hogy a bibliaolvasót az eltérő névalakok ne zavarják meg a bibliai szereplők azonosításában. Az 1971-ben elfogadott alapelvek szerint ez minden lehetséges esetben a név rövidebb formája.³³

Így például Cidkijjá próféta nevének a *cidqijjá* és a *cidqijjáhú* formája is szerepel az 1Kir 22 elbeszélésében: az előbbi a 11., az utóbb pl. a 24. versben. Az ÚF készítői a nevet mindkét helyen a rövidebb Cidkijjá formában adták vissza.³⁴ Cidkijjá király esetében a név rövidebb és hosszabb formája szintén használatban volt – igaz, az előbbi elsősorban Jeremiás könyvében, míg az utóbbi inkább a 2Kir-ban dominál. Ám az ÚF ennek ellenére a király nevét következetesen, mindkét bibliai könyvben Cidkijjá-nak írja át. Uzzijjá király neve a 2Kir 15,13.30; Hós 1,1; Ám 1,1; Zak 14,5-

29 Jelentősebb eltérések esetében az ÚF nem ezt az elvet követi: Így pl. a *jehójákín* / *jójákín* variációt az ÚF egységesen *Jójákín*-ként adja vissza, ám ugyanennek a névnek a *jekónjá* / *jekónjá* változata már (egységesen) *Jekónjá*, a *konjáhú* változat pedig az ÚF-ban mint *Konjáhú* szerepel. (Az viszont már nehezen érthető, hogy a *jekónjáhú* forma miért lesz szintén *Konjáhú*, nem pedig *Jekónjá*.) Ugyanígy Dávid egyik bátyját a héber szöveg hol *simá*-nak (2Sám 13,3), hol *sammá*-nak nevezi (1Sám 16,9): az ÚF ezt a két variációt sem egységesíti, hanem az elsőt mint *Simea*, a másikat mint *Sammá* írja át.

30 Lásd NOTH: *Personennamen*, 104k. Noth ugyanakkor területi differenciálódással is számol: a babiloni fogság után Babilóniában a zsidóság a hosszabb, míg Egyiptomban és Palesztinában a rövidebb formát preferálta, lásd *uo*.

31 Így a jelenségről röviden TÓTH: *Készülő Ószövetség-fordítás*, 399.

32 Noth szerint a két forma nagyjából egyidős, és inkább területileg lehetne őket elkülöníteni: úgy tűnik, hogy a fogság utáni időben Egyiptomban a hosszabb, míg Palesztinában a rövidebb forma volt a kedveltebb, lásd NOTH: *Personennamen*, 105–107. A jelenségről a bibliafordítás nehézségeinek összefüggésében röviden ismét TÓTH: *Készülő Ószövetség-fordítás*, 399.

33 KÜRTI: *Ökumenikus tanácskozás*, 15.

34 Érthetetlen következetlenség viszont, hogy ugyanez a próféta a parallel bibliai beszámolóban, a 2Krn 18,10.23-ban az eredeti hébert követve mint Cidkijjáhú jelenik meg.

ben a rövidebb *úzzíjjá*, a 2Kir 15,32.34; Ézs 1,1; 6,1; 7,1-ben és a 2Krn 26–27-ben a hosszabb *úzzíjjáhú* formában kerül elő, ám az ÚF mindkét helyen egységesen a rövidebb Uzzíjjá formát hozza. Jónádábnak, a rékábiak ősatyjának a neve a Jer 35,8.14kk-ben mint *jehónádáb*, a 35,6.10.19-ben pedig mint *jónádáb* szerepel – az ÚF értelemszerűen az egész fejezetben egységesen Jónádáb-nak írja át a nevet. Jónátánnak, Saul fiának a nevét a héber Ószövetség hol *jónátán*-nak (pl. 1Sám 13,2kk), hol *jehónátán*-nak írja (pl. 1Sám 14,6kk), ám az ÚF a nevet egységesen a Jónátán átírásban hozza.

Ám a theofor nevek átírása mögött az ÚF-nak egy másik célkitűzés is felsejlik: a fordítás készítői igyekeztek a nevek kétféle változatát arra felhasználni, hogy a Biblia olvasóit segítsék az eltérő bibliai személyek megkülönböztetésében. Ennek érdekében az egyik szereplő nevét a hosszabb, míg a másikat a rövidebb formában írtak át, függetlenül attól, hogy az eredeti héber szöveg mind a két szereplőnél változtatja a két formát, vagy éppen mind a két szereplőnél ugyanazt a formát kínálja.

Így például *hilkijjá/hilkijjáhú* nevét, aki a 2Kir 18 szerint Eljákimnak, a palota felügyelőjének volt az apja, az ÚF a héber eredetitől függetlenül mindig a hosszabb Hilkijjáhú formában adja vissza (lásd a héberben a rövid formát: 18,37, a hosszabb alakot: 18,18.26), míg a 2Kir 22-ben szereplő, azonos nevű főpap esetében, a hébertől függetlenül, mindig a rövid Hilkijjá formát kínálja (lásd a héberben a rövid formát: 22,10.12, a hosszú alakot: 22,4.8.14; 23,4.24).

Ezékias király neve az 1–2Kir-ban általában a *hizqijjá / hizqijjáhú* rövid formában szerepel (pl. 2Kir 18,1.10.13–16, illetve 2Kir 18,9.16.17.19; 2Kir 19; Ézs 36–39 stb.), míg más könyvekben a *jehizqijjá* (Hós 1,1; Mik 1,1), illetve a *jehizqijjáhú* (1Krn 4,41 és a 2Krn 29–32) forma áll. Az ÚF, hogy jelezze, ugyanarról a személyről van szó, mind a négy (!) formát egységesen a Septuagintából és a Vulgatából származó Ezékias formával adja vissza. Ugyanakkor nem Júda királya viseli ezt a nevet a *hizqijjá* formában a Neh 7,21; 10,8-ban, illetve a *jehizqijjá* hosszabb formában az Ezsd 2,16-ban: az ÚF itt mindkét esetben a Hizkijjá névalakot kínálja.³⁵

Természetesen ha ugyanazt a nevet kettőnél több szereplő viseli a Bibliában, az ÚF készítőinek döntenie kellett, melyik szereplő kapja a megkülönböztető átírást: itt már koránt sem törvényszerű, hogy a legismertebb bibliai szereplő mellett döntöttek. Így például a viszonylag ritka *jójádá* héber névalakot az ÚF mindig Jójádának írja át (Neh 3,6; 12–13). Ennek hosszabb változatát, a *jehójádá* formát az ÚF alapvetően szintén mint Jójádá magyarosítja: így hívják a magyar fordításban Dávid egyik emberének, Benájának az apját (2Sám 8,18 stb.; 1Kir 1,8 stb.), mint ahogy Jóás

35 Némileg következetlenül alkalmazza ezt az elvet az ÚF a határozott névelőt is tartalmazó földrajzi nevek esetében. Az összetett földrajzi nevek esetében ugyanis a második (*nomen regens*) főnév gyakran határozott névelővel áll. Itt az ÚF alapvetően azt az elvet követi, hogy a határozott névelőt nem írja át, lásd pl. Bét-Markábót (Józs 19,5); Bét-Émek (Józs 19,27); Bét-Arábá (Józs 15,6); Bét-Sittá (Bír 7,22). Ám néhány esetben ugyanaz a név hol névelővel, hol a nélkül szerepel, és az ÚF a névazonosságra nincsen tekintettel, lásd a Kibrót-Hattaavá településnevet a (Num 33,16–17), amit valójában a Num 11,34–35-ben szereplő Kibrót-Taavá névváltozata, vagy a Józs 12,3-ban a Bét-Jesimót nevet, ami a Bét-Hajjesimót (Józs 13,20) városnév egyik variációja. E név-pároknak a magyar fordításban egyeznie kellene.

korának főpapját, valamint egy harmadik bibliai szereplőt is (Jer 29,26). Kivétel ez alól Dávid korának egyik áronita fejedelme, akit az ÚF, és csakis őt, Jehójádá-nak nevez (1Krn 12,28).³⁶

Bár a *jehósúa* név rövidebb formáját a héber Ószövetség sehol nem ismeri, az ÚF mégis három átírásban használja, hogy az azonos nevű bibliai szereplőket könnyebb legyen megkülönböztetni egymástól. Így lesz Mózes utódjának a neve a bevett névalakkal Józsué, Haggeus korának főpapja Jósua (Hag 1,1.2.14; 2,2.4; Zak 3,1.8.9; 6,11), és hozza az ÚF néhány azonos nevű, de kevésbé ismert bibliai szereplő nevét a hébernek megfelelően a Jehósua átírásban (1Sám 6,14.18; 2Kir 23,8).

A héber *jósáfát* névalakot az ÚF Jósáfát-nak írja át (1Krn 11,43; 15,24). A hosszabb, *jehósáfát* formának is ez a megfelelője minden olyan esetben, ahol Júda egyik királyáról van szó (1Kir 15,24; 22 stb.). Következetes eljárásnak tűnik, hogy az ÚF Ahilúd fiára, Dávid, majd Salamon főtanácsadójára is a Jósáfát átírást alkalmazza. Ám az már meglepő, hogy Ahilúd fia esetében csak a 2Sám-ben szerepel ez az átírás (2Sám 8,16; 20,24), az 1Kir-ban viszont már Jehósáfát áll (1Kir 4,3.17), holott mindkét könyv esetében az eredeti héber szövegben ugyanaz a *jehósáfát* formát találjuk. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az ÚF az 1Krn 18,15-ben, a 2Sám 8,16 paralleljében is Jehósáfát-ot hoz. Világos, hogy a két forma itt is két személyt szeretne megkülönböztetni – ám ennek a megvalósítása itt nem sikerült.

Az ÚF más változatok esetében is igyekszik ugyanezeket az elveket követni. Így a hosszú és rövid magánhangzóval írt névalakokat általában egységesen írja át, lásd pl. a *sallum / sallúm* héber variációkat, amiket az ÚF (a 2Kir 15 négy esetétől eltekintve) következetesen Sallúm-ként ad vissza.³⁷ A Túbal nevet a héber Ószövetség kétszer írja hosszú *súreq*kel (Ézs 66,19; Ez 27,13), és ötször rövid *qibbúccal* (Gen 10,2; Ez 32,26; 38,2; 39,1; 1Krn 1,5). E kétféle írásmódot az ÚF arra használja fel, hogy – ha kell, az eredeti héberrel szemben is – a patriarchát, Jáfet fiát mindig Túbal-nak (Gen 10,2; 1Krn 1,5, holott a héberben mindkét esetben rövid az *u!*), a leszármazottai által lakott országot pedig mindig Tubal-nak írja át (a héberben hosszú az *ú*: Ézs 66,19, a héberben rövid az *u*: Ez 27,13; 32,26; 38,2; 39,1). Az eljárás azonban nem következetes, hiszen az ÚF az Ez 27,13-ban – az eredeti héber írásmódot követve – az ország esetében is a Túbal formát kínálja, szemben a parallel Ez 32,26-tal is. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezen a téren az ÚF-ban meglehetősen sok a szabálytalanság. A rövid *i* / hosszú *í* vagy a rövid *u* / hosszú *ú* esetében például, parallel nemzetséglisták esetében is, az ÚF az eredeti héber

36 Az, hogy az ÚF az 1Krn 18,17 és 27,34-ben Benájá / Benájáhu (!) apját szintén Jehójádának nevezi, filológiailag érthetetlen – főleg, ha tudjuk, hogy a név a Sám–Kir könyvében is a hosszabb formában szerepelt, s hogy az 1975-ös kiadásban az 1Krn 18,17-ben még helyesen Jójádá-ként szereplő nevet az 1990-es revízió során módosították a jelenlegi formára, lásd ez utóbbihoz KUSTÁR: Az újfordítású Biblia (1975) revíziója (1990), 236, láb. 7.

37 Ahol az ÚF ezt a szabályt nem követi, ott a revízió korrigál. Így pl. a Gen 36,34–35-ben az edómi király neve a héberben *qibbúccal* van írva, és itt az ÚF is rövid *u*-t hoz (Húsám), de az 1Krn 1,45–46-ban, ahol a név a héberben *súreq*kel áll, az ÚF is hosszú *ú*-val írja át (Húsám). A revÚF-ban mindkét könyvben majd a Húsám forma szerepel. A *sihór* név a Józ 13,3; 1Krn 13,5-ben *híreq gádóllal* van írva, az ÚF az 1Krn 13,5-ban maga is helyesen, hosszú *í*-vel írja át a nevet. Erre kell javítani a Józ 13,3 fordításában szereplő Sihór formát, de az Ézs 23,3-ban a héberben *mater lectionis* nélkül írt forma átírását is.

írasmódot követve gyakran megkülönbözteti ugyanannak a névnek a hosszú és a rövid magánhangzós formáját.³⁸

Látjuk, hogy az ÚF eljárása mögött felsejlő szabályokat a fordítás készítőinek nem sikerült következetesen keresztülvinniük.³⁹ Azonban nemcsak a megvalósítás, hanem maguk a szabályok is problematikusak. Ez a névátírási szabály ugyanis valóban segíthet az azonos nevű bibliai személyek megkülönböztetésében, ám egyben el is fedi a névazonosságokat, amik ismerete bizonyos esetekben akár exegetikai szempontból is fontos lehet. Ugyanakkor a héberben azonos névalakok mesterkélten elkülönítése semmivel sem indokolható, hacsak az egyik bibliai szereplő neve nem megőrzendő bevett név.

A revízió során ezért a Szöveggondozó Bizottság úgy határozott, hogy az egyenértékű névvariációk átírásában a megkülönböztetéseket megszünteti, és a neveket egységesen, mindig a rövidebb formájuknak megfelelően írja át. Így mind a hosszabb *-jáhú*, mind a rövidebb *-já* névelemek átírása *-já*, és mind a *jehó-*, mind pedig a *jó-* formák a rövidebb *-jō* theofor elemmel kerülnek átírásra.⁴⁰ Ez az eljárás megfelel a német ökumenikus névátírás és bibliafordítás (Einheitsübersetzung), valamint a LB névátírási szabályainak is.⁴¹ A revízió után tehát az 5.) szabály így hangzik majd:

5. Amennyiben ugyanannak a bibliai névnek több, egyenértékű változata is létezik, a revÚF az eltérő formák váltakozására nincsen tekintettel, és a magyar fordításban mindig a rövidebb, illetve a hosszú magánhangzós változatot írja át – ugyanazon és eltérő bibliai szereplők esetében is.

6. Az összetett településneveket az ÚF két szóban, kötőjellel, a második szót is nagybetűvel írja át

Az összetett településneveket az ÚF az estek zömében – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – két szóban, a két, nagybetűvel írt névtag között kötőjellel írja, lásd például Ár-Móáb, Asterót-Karnaim, Ábél-Bét-Maaká, Ábél-Kerámim, Baal-Meón, Baal-Perácím, Bené-Jaakán, Bámót-Baal, Bór-Ásán, Eben-Háézer, Gal-Éd,

38 Vesd össze például a Gen 36,21.22.25–26.34–35 névátírásait a parallel IKrón 1,38.41.45-tel (hosszú *í* / rövid *i*), a Gihón és Gihón variációkat a héber írásmódot követve a Gen 2,14; 2Krón 3,14-ben és az IKir 1,33.38.45-ben, vagy a Gen 36,34–35 átírásait a parallel IKrón 1,45-tel (hosszú *ú* / rövid *u*).

39 E következetlenség azon a téren is megmutatkozik, hogy ezen az elven jóval több bibliai szereplőt meg lehetett volna különböztetni egymástól. Így például Júda és Izráel azonos nevű két királya (lásd 2Kir 3,1 és 2Kir 8,16kk) az ÚF-ban egységesen Jórám, holott az egyikük nevének átírására a Jehóráam forma is kínálkozott volna. E két király megkülönböztetése nyilván fontosabb lenne, mint egy Jehóráam nevű pap elkülönítése (lásd 2Krón 17,8), akivel egyébként egyik királyt sem keverni össze a bibliaolvasó.

40 Ezt a próbafüzetek kritikai áttekintése során már Tóth Kálmán is fölvetette, lásd Tóth: Készülő Ószövetség-fordítás, 399: „Javasolnánk az egyöntetűséget a helyesírásban, továbbá az eltérő névformáknak az egy alakra való redukálását.”

41 Lásd *Loccummer Richtlinien*, 19.

Gat-Rimmón, Gé-Harásím, Góren-Háátád, Hacar-Szúszim, Jegar-Száhadútá, Jiftah-Él, Kirjat-Arba, Perc-Uzzá, Rámót-Gileád, Sávé-Kirjátaim, Taanat-Siló stb.⁴²

A *bét-* és az *én-* előtagú településnevek esetében az ÚF általában szintén ezt az eljárást követi, lásd pl. Bét-Baal-Meón, Bét-Jeárím, Bét-Leóbót, valamint Én-Hácór, Én-Mispát vagy Én-Rimmón.⁴³ Az ÚF azonban például Betlehem, Bétseán, Bétbárá, a rövidebb Bétel, Bétkár, valamint Éngedi és Endór esetében nem ezt az eljárást követi, hanem a két szót egybeírja egymással. A Bétel és a Betlehem név esetében elfogadhatjuk, hogy bevett névről van szó (lásd pl. a 'betlehemezés' szavunkat), és a halottidéző ismertebb története miatt esetleg az Endór nevet is ide sorolhatjuk. Ám a többi név esetében semmi sem indokolja ezt az átírást: mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a Bétseán és az Éngedi neveket egy-egy helyen, a Bír 1,27-ben és a Józs 15,62-ben maga az ÚF is kötőjellel írja.⁴⁴ A revízió ezért a Bét-Seán, Bét-Kár, Én-Gedí, Én-Dór települések neveit a kötőjeles formára javítja.

7. Az összetett nominális személyneveket az ÚF rendszerint kötőjel nélkül, egy szóban írja át

A nominális mondatból vagy birtokos szerkezetből álló, összetett személynevek többségét az ÚF egybeírja, lásd pl. Amminádáb (és nem Ammí-Nádáb), Melkisédék (és nem Melki-Sédék), Abíhú (és nem Abí-Hú), Hadadezer (és nem Hadad-Ezer), Benhadad (és nem Ben-Hadad), Benhánán (és nem Ben-Hánán), Benzóhét (és nem Ben-Zóhét), Benóni (és nem Ben-Óni), Esbaal (és nem Es-Baal), Íkábód (és nem Í-Kábód), Ísbóset (és nem Ís-Bóset) stb.

Kivételek azonban itt is szép számmal akadnak, lásd pl. Ben-Ammí, Bét-Gádér, Ben-Hail, Baal-Berít, Él-Berít, Keren-Happúk, de lásd a nem héber Cáfénat-Panéah és Meróda-Baladán neveket is. Úgy tűnik, hogy a -Melek összetételű nevek esetében az ÚF alapvetően hajlik a különíráásra, lásd Ebed-Melek (Jer 38,7), Regem-Melek (Zak 7,2) és Netan-Melek (2Kir 23,11).⁴⁵

Az ÚF tehát ezen a téren a személynevek átírásában nem következetes, nem is szólva arról, hogy az azonos típusú személy- és földrajzi nevek átírásához más-más eljárást használ.

42 Kivételek itt is akadnak, lásd pl. Batrabbim (és nem Bat-Rabbím), Lódebár (és nem Ló-Debár), Beérseba (és nem Beér-Seba).

43 További példák: Bét-Anát, Bét-Áven, Bét-Markábót, Bét-Paccél, Én-Eglaim, Én-Haddá, Én-Ganním, valamint lásd a Bét-Jóáb és a Bét-Rékáb személyneveket.

44 Lásd KUSTÁR: Új protestáns bibliafordítás, 142.

45 Ez utóbbiak mintájára a revízió az Abédnegó névalak esetében is áttér a kötőjeles Abéd-Negó formára, ám pl. az Adrammelek és Anammelek isten nevek esetében (a ZB-t és a LB-t is követve) nem változtatott az átírás.

8. Beszédes nevek esetében az ÚF a nevet általában a héber eredeti átírásaként hozza, és azt nem fordítja le

Az Ószövetség megközelítőleg 135 olyan etimológiai elbeszélést vagy prófétai kijelentést tartalmaz, amelyek egy adott személy, nép vagy tájegység nevét hivatottak megmagyarázni. Az ezekben szereplő nevek mind beszédes nevek, amelyeket a szerző – a valós vagy egy vélt, népies etimológiát követve – a történet bizonyos fordulataival, illetve az elbeszélés menetébe beágyazott kulcsfogalommal hoz összefüggésbe.

Az ÚF ezekben az esetekben a beszédes neveket általában nem fordítja le – még akkor sem, ha ezzel az eredeti héberben még világos etimológiai összefüggés, vagy legalábbis egybecsengés elvész. Így nem érti az olvasó, hogy Éva szavai (Gen 4,1) és Kain neve között mi az összefüggés, hogy a nyelvek összezavarásából miért következik a Bábel név (Gen 11,9), hogy Hágárnak miért éppen Izmaelnek kell elneveznie a fiát, amiért meghallgatta őt az Úr (Gen 16,11). Nem világos a magyar fordításban, hogy álma után Jákób miért éppen Bételnek nevezi el azt a helyet, ahol lepihent (Gen 28,19). Hogy Jákób gyermekei esetében a két asszony versengése és a fiúknak adott név között mi az összefüggés, megint nem világos (Gen 29). A példákat bőven lehetne még tovább is sorolni.

Kivétel persze, mintegy 16 darab, itt is akad.⁴⁶ A Bír 15,17-ben az ÚF például magyarul „Állcsont-magaslatnak” hozza annak a helynek a nevét, ahol Sámson eldobta a fegyverként használt szamar-állkapcsot, lefordítva magyarra a héber Rámat-Lehí nevet. Ám a név lefordítása itt sem indokoltabb, mint máshol lenne, lásd a Rámat-Hammicpe földrajzi nevet (Józs 13,26). Ugyanebben a történetben a Kóré-forrás nevét is lefordítja az ÚF „Kiáltó-forrás”-nak, holott az ÚF annyi más helyen ezt nem teszi meg, lásd a beszédes forrásnevek átírásaként az ÚF-ban pl. Semes-forrás, Rógél-forrás (Józs 15,7; 18,15.16; 1Kir 1,9) – igaz, az ÚF egy „Sárkányforrás”-t is ismer (Neh 2,13).

A próféták gyermekei esetében, úgy tűnik, fordított az eljárás: az ÚF itt általában lefordítja a jelképes neveket – ezt teszi legalábbis Ézsaiás egyik gyermeke (Ézs 8,1) vagy Hóseás gyermekei esetében (Hós 1). Ám ez az eljárás nemcsak a fentebb idézett etimológiai történetek fordításával áll ellentétben, hanem olyan esetekkel is, ahol más gyermekek jelképes neve nem kerül lefordításra, lásd például Ézsaiás Seárájásúb nevű fiát (Ézs 7,3), vagy a titokzatos Immánuel (Ézs 7,14).

A revízió az etimológiai történetek esetében a nevek lefordítását igyekszik megszüntetni, és az etimológiai összefüggésekre magyarázó jegyzetben fogja majd felhívni a figyelmet.⁴⁷

⁴⁶ Ezek a következők: Gen 22,14; 33,20; 35,8; Ex 17,15; Deut 3,14; Józs 22,34; Bír 6,24; 15,17.19; 18,12; 2Krón 20,26; Ézs 8,3; 19,18; Jer 19,6; Ez 20,29; Zak 11,7.

⁴⁷ Lásd a revíziós Elvi dokumentumot, ami így fogalmaz: „Az ószövetségi névmagyarázatoknál kerüljük az idézőjel alkalmazását: ahol lehetséges, az »ami azt jelenti« forma, ahol nem megoldható, ott lábjegyzet szerepel majd.” (Elvi dokumentum. Eseti és elvi döntések, 26. bekezdés. Publikálatlan kézirat, a vonatkozó szakaszt idézi/az ÚF idézőjel-használatának elemzése kapcsán/ GALS: Idézetek írásmódja, 65. Ehhez tegyük hozzá: a munka végéhez közeledve már látható, hogy az elsőként ajánlott megoldás lényegében sehol sem volt alkalmazható.)

A fentebb ismertetett szabályok kritikus felülvizsgálata mellett a revízió számos, a nevekhez kötődő helyesírási kérdésben tekintette át az ÚF eljárását, és erősítette meg, illetve korrigálta azt. Az utóbbiak közül hadd említsünk meg a legfontosabbakat:

9. A hónapok nevének helyesírása

A hónapok héber nevét az ÚF minden esetben nagybetűvel írja át, ám abban már nem következetes, hogy előtte használ-e névelőt vagy sem. Névelőt tesz a hónapnév elé 11 esetben, például az Ex 23,15-ben („az Ábíb hónap megszabott idején”) vagy a Neh 2,1-ben („a Niszán hónapban történt:…”). Viszont elmarad a névelő a hónapnév elől összesen kilencszer, lásd pl. az Eszt 2,16-ban („Tébét hónapban”) vagy a 8,9-ben („vagyis Siván hónap..”)

A Szöveggondozó Bizottság a revízió során úgy döntött, hogy a magyar helyesírásnak megfelelően a hónapok nevét – a NVF, igaz, nem teljesen következetes eljárásának is megfelelően – kisbetűvel és mindig névelő nélkül írja, tehát pl. így: „ábíb hónapban”.

10. A nemzetségnevek helyesírása

Ezen a téren az ÚF gyakorlata ismét csak következetlen. A Num 3,21kk írásmódja például az, hogy a 'nemzetség' szót kötőjellel kapcsolja a nemzetségnév mögé: Libni-nemzetség, Gérsón-nemzetség stb. A Num 26 eljárása viszont más. Itt a nemzetségnév jelzői formája szerepel, kötőjel nélkül kiírva a 'nemzetség' szó előtt: „libni nemzetség, gérsóni nemzetség” stb. Az ÚF tehát egyazon bibliai könyvön belül is két külön eljárást követ, anélkül, hogy ennek a bibliai héberben bármiféle alapja lenne.

Ám a magyar helyesírás szabályai szerint valójában mindkét átírási mód helytelen, hiszen a 'nemzetség' szót kötőjel nélkül, a családnevet pedig az előtt nagybetűvel kellene írni, lásd pl.: „Csáki nemzetség”. Ennek analógiájára a helyes írásmód az Ószövetség esetében is ez: „Libní nemzetség”, „Gérsón nemzetség” – így elvéve maga az ÚF is, lásd pl. a Bír 6,11-ben „Abíezer nemzetség”. A revízió erre az utóbbira egységesítette a másik két írásmódot. Természetesen az ÚF a genitivusos „XY nemzetsége” formát is ismeri: ezeket a revízió nem módosította.

11. A tájegységek (hegyek, puszták, tavak, tengerek) nevének átírása

A tájegységek neveinek helyesírásában szintén ingadozik az ÚF. Itt a Károli-Bibliából átvett Nebó hegye, Párán hegye, Móáb síksága, Párán pusztája, Móáb pusztája stb. genitivusos formák még mindig meglehetősen gyakoriak.⁴⁸ Ám ezeket

⁴⁸ Lásd még az alábbi példákat: Hór hegye, Micár hegye, Széír hegye, Ébál hegye, Garizim hegye, Tábór hegye, Beérseba pusztája, Szír pusztája, Zíf pusztája, Júda pusztája.

a formákat a nyelvérzékünk már kissé régiesnek érzi, nyilván azért is, mert az eredeti héber szerkezet tükörfordításaként álltak elő, azaz valójában hebraizmusnak tekinthetők.

Ennél az írásmódnál az ÚF-ban már jóval gyakoribb a magyar helyesírásban preferált kötőjeles írásmód, pl. Abárim-hegy, Baalá-hegy, Básán-hegy, Calmón-hegy, Cemárim-hegy, Gaas-hegy, Gilbóa-hegy, Hóreb-hegy, Jeárim-hegy, Karmel-hegy, Mashít-hegy, Mórijjá-hegy, Piszgá-hegy, Sefer-hegy, Sínai-hegy, Széír-hegy / hegység és Ararát-hegység, Hermón-hegység.

S végül a magyar helyesírás szerint szintén elfogadható az a gyakori eljárás, hogy a kötőjel a név és a tájegységet jelölő szó között elmarad, lásd pl. Abárim hegység, Hermón hegység, Ébál hegy, illetve esetenként Garizim hegy, Széír hegy stb.

Adott esetben azonban az ÚF ugyanannak a tájegységnek a nevét hol az egyik, hol a másik helyesírási gyakorlatot követve hozza. Például a „Sion-hegy” forma szerepel az Ézs 8,18-ban, miközben az Ószövetségben mindenütt máshol a „Sion hegye” genitivusos forma áll; a „Refáim völgye” forma áll az Ézs 17,5-ben, miközben 5 másik helyen a kötőjeles „Refáim-völgy” forma jön elő. A Hós 1,5-ben „a jezreéli völgy” forma áll, holott az ÚF mindenütt máshol a „Jezréel síksága” fordítást kínálja, s végül „az Ákór völgye” áll a Hós 2,17-ben, miközben az ÚF a Józs 15,7-ben az „Ákór-völgy” névátírást hozza, de lásd a Garizim hegy / Garizim hegye, Széír-hegy / Széír hegy / Széír hegye, Hór-hegy / Hór hegye variációkat is.

A revízió során a Szöveggyondozó Bizottság ugyan a háromféle helyesírási gyakorlatot nem egységesíti, de alapvetően törekszik a régi, genitivusos formák lecserélésére, és a tájegységek nevének kötőjeles helyesírását preferálja. Tehát: nem Hór hegye, Széír hegyvidéke, Refáim völgye, Zíf pusztája, hanem Hór-hegy, Széír-hegyvidék, Refáim-völgy, Zíf-pusztá stb. A bizottság bevett névként az alábbi genitivusos alakokat ítélte megőrzendőnek: Efraim hegyvidéke, Gileád hegyvidéke, Júda hegyvidéke, Samária hegye, az Olajfák hegye, Sion hegye.

12. Névelőt tartalmazó nevek átírása

Az összetett földrajzi nevek esetében a második főnév, amennyiben az előtte álló főnév birtokosaként van jelen (*nomen regens*), gyakran határozott névelővel áll. Itt az ÚF a *ha-* határozott névelőt, ami mögött általában mássalhangzó-kettőzés következik, gyakran nem írja át, lásd pl. Bét-Markábót (és nem Bét-Hammarkábót: Józs 19,5); Bét-Émek (és nem Bét-Háémek: Józs 19,27), Bét-Arábá (és nem Bét-Háarábá: Józs 15,6); Bét-Sittá (és nem Bét-Hassittá: Bír 7,22), Bét-Gilgál (és nem Bét-Haggilgál: Neh 12,29).⁴⁹

Igaz, ellentétes eljárásra is bőven van példa, lásd a névelővel és a nélkül is átírt Bét-Hajjesímót mellett az alábbi neveket: Ábél-Hassittím (Num 33,49), Bét-Éked-Háróim (2Kír 10,12), Bét-Haggán (2Kír 9,27), Ceret-Hassahar (13,20), Eben-Háézer (1Sám 4,1), Góren-Háátád (Gen 50,11), Helkat-Haccúrim (2Sám 2,16), Rámat-Hammicpe

⁴⁹ Azokhoz az esetekhez, ahol ugyanazt a földrajzi nevet a héber hol névelővel, hol névelő nélkül hozza, lásd már fentebb, l. 34.

(Józs 13,26), Szela-Hammahlekót (1Sám 23,28), valamint a (helytelenül) földrajzi névként értelmezett „hací-hammenuhóti” (1Krón 2,52) és „hací-hammánahti” nevet (1Krón 2,54).

Bibliai személynevek esetében azonban az ÚF – a Károli-Biblia átírásait megőrizve – alapvetően hajlik arra, hogy a határozott névelőt is átírja, lásd Hamméa-torony (Neh 3,1), Hasszenáa (Neh 3,3), Hallóhás (Neh 3,12; 10,25), Hakkóc (Neh 3,21), Hasszenúá (Neh 11,9), Hagedólim (Neh 11,14), Háróe (1Krón 2,52), Keren-Happúk (Jób 42,14).

Ezek a nevek az esetek zömében értelmes, beszédes nevek: ha ezeket lefordítanánk, jogos is lenne a névelő megőrzése („a százaz / százkönyöknyi torony”, „a nagyok közül való / a tekintélyes” stb.), ám ha csak átírjuk a szavakat, akkor – az eredeti hébertől függetlenül – a névelő törlendő. Így jár el maga az ÚF is, ahogy láttuk, az összetett településnevek esetében, személynevek esetében pedig alapvetően így a ZB, a LB, de bizonyos esetekben a NVF is ezt az eljárást követi. Így a revízió a személynevek előtt a névelőt a fenti esetekben törölni fogja.

13. Nevek elírásának (szövegkritikai) korrigálása

A bibliai nevek szövegromlásként előállt alakjai esetében az ÚF elvéteve él a szövegkritikai beavatkozás eszközével, lásd a Num 1,14; 7,42-ben említett Deuélt, akinek a neve a héber szövegben Reuélt-re váltott a Num 2,14-ben: az ÚF javítja ezt a másolási hibát, és az utóbbi helyen is Deuélt hoz. Ugyanígy a 2Kir 20,12 esetében, ahol a *beródaq-baladán* név áll, ellenben a parallel Ézs 39,1-ben *meródaq-baladán* olvasható: az ÚF, ez utóbbi alapján javítva, a 2Kir 20,12-ben is Meródaq-Baladánként hozza a nevet.⁵⁰

Az 1Krón nemzetséglistáinak elején az ÚF szintén korrigálja a héber szövegben előállt másolási hibákat, és a nevet a Gen–Num nemzetséglistáiból ismert, eredeti formájukra javítja. Így az eredeti héberben az 1Krón 1,6-ban a *dífat* forma szerepel, míg a parallel Gen 10,3-ban még helyesen *rífat* áll: az ÚF ennek alapján az 1Krón-ban is a Rífat nevet hozza. Az 1Krón 1,7-ben a héber szövegben *ródáním* szerepel, ellenben a parallel Gen 10,4-ben még helyesen *dódáním* áll; az ÚF itt is javítja a héber szöveget, és az 1Krón-ban is Dódáním-ot hoz. A héber nyelv ismerői tudják, hogy a kvadrát ábécében a *rés* (ר) és a *dálet* (ד) betűk mennyire hasonlítanak egymásra.

Ám úgy látszik, hogy ezek a ritka kivételek. Az 1Krón nemzetséglistái és egyéb névjegyzékei ugyanis azt bizonyítják, hogy az ÚF készítői nem éltek a szövegkritika eszközével, és a nyilvánvaló másolási hibákat nem javították – még azokban az esetekben sem, ahol ugyanerről a *rés* (ר) – *dálet* (ד) betűtűvésztésről van szó, lásd például 1Krón 1,41: Hamrán, de Gen 36,26: Hemdán; 1Krón 1,50: Hadad, de Gen 36,27: Hadar. A jelenségre a Krónikák könyvében kívül is van példa: A Bír 7,22-ben szereplő Cererá név valójában másolási hibaként állt elő, a helyes forma a Cerédá,

⁵⁰ Ugyanígy javítja még az ÚF pl. a Józs 15,52-ben a héberben tévesen *rúma*-nak írt nevet Dúma-ra, vagy a 2Sám 8,13-ban a héber szövegben ismét *r/d* elírásként előállt 'arám' szót edómi-ra.

így szerepel a név az 1Kir 11,26-ban és a 2Krón 4,17-ben – ám a próbafüzettel szemben az ÚF ezt a másolási hibát végül mégsem javította.⁵¹

Ugyanígy könnyű összetéveszteni a héberben *wáw* (װ) és a *jód* (ױ) mássalhangzókat. Ezeket mássalhangzóként olvasva a *v* / *j* eltéréseket, magánhangzóként kiolvassva pedig az *í* vagy *é* / *ó* vagy *ú* variációkat kapjuk. Nyilvánvalóan ez a másolási hiba áll az alábbi esetek hátterében: 1Krón 1,21: Ébál, de Gen 10,28: Óbál; 1Krón 1,36: Cefí, de Gen 36,11: Cefó; 1Krón 1,39: Hómám, de Gen 36,11: Hémám; 1Krón 1,40: Alján és Sefí, de Gen 36,23: Alván és Sefó; 1Krón 1,50: Páí, de Gen 36,27: Páú; 1Krón 1,51: Aljá, de Gen 36,40: Alvá; 1Krón 7,13: Sallúm, de Gen 46,24: Sillém stb.

Az egyéb másolási hibák is könnyen felismerhetőek: betűk kiesése vagy felcserélődése, illetve egyéb betűtévesztések miatt álltak elő az alábbi névváltozatok: 1Krón 1,17: Mesek, de Gen: 10,23: Mas; 1Krón 1,42: Jaakán, de Gen 36,27: Akán; 1Krón 1,52: Oholíbámá, de Gen 36,41: Oholímábá; 1Krón 4,24: Nemuél, de Gen 46,10: Jemúél; 1Krón 7,1: Jásúb, de Gen 46,13: Jób.

Vajon mivel indokoltható, hogy az ÚF a fent említett, illetve egyéb példák tucatjaiban nem él a szövegkorrekció eszközével? Talán az eltérő neveket egyenértékű változatnak, esetleg a Krónikákban szereplő formát fiatalabb formának tekintette? Ebben az esetben érvényesíteni kellett volna azt a szabályt, hogy egyazon személy esetében az eltérő név-változatokra az átírásban nincsen tekintettel. Egy érvet lehetne felhozni a romlott névformák megőrzése mellett, ami azonban aligha állhatott ott a hajdani fordítók döntése mögött: az olvasó így a magyar fordítás alapján is szembesíthető azzal a ténnyel, hogy a Biblia üzenete sérülékeny „emberi betűk jászolában”⁵² maradt ránk, és annak rekonstruálásában a tudományos szövegmagyarázat elengedhetetlen.

Az eljárás feltétlenül felülvizsgálatot érdemel – már csak a következtelen alkalmazása miatt is.⁵³ A revízió mindenesetre az ÚF névátírásait ebből a szempontból egyelőre nem korrigálta.

14. Ószövetségi személyek nevei az Újszövetségben

A bevett nevek esetében az ÚF a Biblia két felében egységesen írja a neveket, függetlenül attól, hogy a görög forma kiejtés szerint egy más átírást követelne. Így például a héber *élijjá/élijáhú* és a görög *éliász* átírása egyaránt Illés, a héber *móse* és a görög *moüszész* átírása egyaránt Mózes, a héber *selómó* és a görög *szolomón* átírása egyaránt Salamon, a héber *immánúél* és a görög *emmanuél* egyaránt Immánúél stb.

51 Tóth Kálmán cikkében az utóbbit a próbafüzet alapján még pozitív példaként hozta, hogy a Szöveggondozó Bizottság a Bír 7,22-ben javította a település nevét, lásd Tóth: Készülő Ószövetség-fordítás, 349. – végül azonban ez a szövegkritikai korrekció kikerült az ÚF szövegéből.

52 Lásd Kustár: Halhatatlan Ige – emberi betűk jászolában.

53 Mivel az 1Krón 1,6–7 esetében, azaz a Krónikák első két, szövegromlást elszenvedett neve esetében megtörtént a javítás, a későbbiekben viszont nem, az ember nehezen szabadul attól a benyomástól, hogy menet közben változott meg a fordítói elv, és kerültek a szövegkritikai jellegű névjavítások leállításra, a Bír 7,22 esetében pedig egyenesen visszavonásra.

Ám a kevésbé ismert és nem bevett neveknél az ÚF az Ószövetségben a héber, míg az Újszövetségben a görög változat átírását hozza. Így szerepel például Jézus nemzetségtáblázatában Fáresz (Mt 1,3), aminek az Ószövetségben Pérec (Gen 38,29) felel meg, hívják az ő fiát az Újszövetségben Heszrónnak, míg az Ószövetségben Hecrónnak (Gen 46,12), és unokáját az Újszövetségben Arámnak, az Ó-ban pedig Rámnak.

A revízió ezt a diszkrepanciát igyekszik megszüntetni, és az Ószövetségben is előforduló személyek esetében a görög névalaktól függetlenül az Újszövetségben is az Ószövetségben fellelhető átírást hozza. A Mt 1,3 tehát a revízió eredményeként így fog hangzani: „*Júda fia volt a Támártól született Pérec és Zerah, Pérec fia Hecrón, Hecrón fia pedig Rám.*”⁵⁴

A földrajzi nevek esetében a revízió azonban ezt az elvet nem követi, és az ÚF névátírásait megőrizve azokat az Újszövetségben továbbra is a görögös forma alapján írja át, lásd Azótosz és nem Asdód, Genezáret és nem Kinneret stb.

Felhasznált irodalom

- GALSÍ, Á.: Idézetek írásmódja az új fordítású Bibliában és folyamatban lévő revíziójában, in: Pecsuk, Ottó (szerk.): *A bibliarevizió műhelyéből*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2012, 60–72.
- KRASOVES, J.: *Biblical proper Names* (LHB – OTS 418), New York, T & T International, 2010.
- KUSTÁR, Z.: Az újfordítású Biblia (1975) revíziója (1990) ószövetségi részének eredményei, in: *Theologiai Szemle* 44/4 (2001), 235–241.
- KUSTÁR, Z.: Az 1975-ös Újfordítású Biblia és revideált változatának (1990) viszonya az 1908-as kiadású Károli-Biblia fényében, in: Geréb, Zsolt (szerk.): *Isteni megszólítás ... emberi válasz. Jubileumi tanulmánykötet Eszenyeiné dr. Széles Mária professzor asszony tiszteletére*, Oradea/Nagyvárad, Partium Kiadó, 2007, 209–220.
- KUSTÁR, Z.: Halhatatlan Ige – emberi betűk jászolában. Szövegtörténeti adalékok a Szentírás ihletettségének és csatlakozhatatlanságának kérdéséhez, in: *Mediárium* 2/3–4 (2008), 5–14.
- KUSTÁR, Z.: Az új protestáns bibliafordítás (1990) folyamatban lévő revíziója és annak ószövetségi vonatkozásai, in: *Theologiai Szemle* 54/3 (2011), 138–147.
- KÜRTI, L.: Ökumenikus tanácskozás a magyarnyelvű Biblia ügyéről, in: *Theologiai Szemle* 14/1 (1971), 10–18.
- LACZKÓ, K.–MÁRTONI, A.: *Helyesírás* (A Magyar Nyelv Kézikönyvtára I), Budapest, Osiris, 2006.
- NAGY, E.–SZABÓ, ZS.: *Helyesírási szabályzat és szótár. A Magyar Tudományos Akadémia helyesírási szabályzatának érvényben lévő II. kiadása alapján*, Budapest, Új Hold, 2004.

54 Olyan személyek esetében azonban, akik csak az Újszövetségben fordulnak elő, a görögös / latinos forma kerül átírásra, függetlenül attól, hogy az adott névnek létezik-e héber megfelelője, esetleg más szereplő nevéként a héberes forma másképp van átírva az Ószövetségben. Így a revíziós Elvi dokumentum: „A tulajdonnevek átírásánál ... az Újszövetségben a következő elv szerint járunk el: az ószövetségi neveknél a revideált ÚF ószövetségi átírását kell követni, az apokrif iratokban előforduló neveknél a hagyományos protestáns alakot (pl. Makkabeus), a magyarosodott formát a bevett nevek esetében (Jézus, Péter, Pál, stb.), a »nem bevett« újszövetségi görög és görög közvetítésű latin nevek esetében a magyar kiejtés szerinti átírást érvényesítjük (a bevett nevekről pedig listát készítünk.)” Lásd Elvi dokumentum. Eseti és elvi döntések, 26. bekezdés. Publikálatlan kézirat.

- [név nélkül:] Names, Proper, in: *International Standard Bible Encyclopedia*. – Digitális változat: <http://www.bible-history.com/isbe/N/NAMES%2C+PROPER/>, letöltés dátuma: 2012. október 29.
- [név nélkül:] *Ökumenisches Verzeichnis der biblischen Eigennamen nach der Loccumer Richtlinien*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft – Katholische Bibelanstalt, 2. Auflage, 1981.
- [név nélkül:] *Útmutató egyházi kifejezések helyesírásához*, Budapest, Szent István Társulat, 2006.
- NIDA, E.–TABER, C. R.: *The Theory and Practice of Translation*, Leiden, Brill, 1969.
- NIDA, E.: *Egyik nyelvről a másikra. Funkcionális ekvivalencia a bibliafordításban* (Eredeti megjelenés: 1986), Budapest, Kálvin Kiadó, 2002.
- NOTH, M.: *Die israelitischen Personennamen im Rahmen der gemeinsemitischen Namengebung*, Stuttgart, W. Kohlhammer, 1928.
- PECSUK, O.: Az 1990-es protestáns új fordítású Biblia revíziójának elmélete és gyakorlata, in: *Magyar terminológia* 4 (2011), 72–81.
- RECHENMACHER, H.: Biblisch-Hebräische Personennamen. Methodische Überlegungen zu ihrer Analyse und Deutung, in: Gaß, Erasmus – Stipp, Hermann-Josef (Hg.): „*Ich werde meinen Bund mit euch niemals brechen!*” (Ri 2,1). *Festschrift für Walter Groß zum 70. Geburtstag* (Herders Biblische Studien 62), Freiburg–Basel–Wien et al. Herder, 2011, 217–235.
- SISKA, Á.: *Bibliai névtár. Tulajdonnevek konkordanciája hat magyar bibliafordítás alapján*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2010.
- SOÓS, L.: A Krónikák könyvének új fordítása, in.: *Református Egyház* 11/24 (1959), 530–533.
- TÓTH, K.: Mózes első könyve, in.: *Református Egyház* 3/19 (1951), 19–23.
- TÓTH, K.: A készülő Ószövetség-fordítás újabb eredményei, in.: *Református Egyház* 8/15 (1956), 346–352; 8/17 (1956), 399–401.
- TÓTH, K.: *Bibliafordítás – Bibliamagyarázat*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994.